

מדינת ישראל
 משרד החינוך
 המינהל הפדגוגי
 אגף א' לחינוך יסודי

4 מ"מים

תשע"ד

ירושלים

גיליון 32

ועל למידה משמעותית דיברנו?

משרד החינוך פועל במהלך מערכת, עקבי ומבוקר לקדם למידה משמעותית של תלמידים בכל מערכת החינוך, בד בבד עם טיפוח מצוינות ועמידה בהישגים הנדרשים¹.

בינינו לבין עצמנו: האם, לדעתכם, התלמידים בבית ספרכם חווים למידה משמעותית? באיזה היקף?

מטרות גיליון זה:

להציג את המדיניות ולעורר דיון עליה ועל השלכותיה היישומיות.

מה בגיליון?

בגיליון זה נכיר את המדיניות של משרד החינוך תוך כדי עיסוק בשאלות אלה:

- [מה בין למידה לבין למידה משמעותית?](#)
- [מהן המטרות של למידה משמעותית?](#)
- [מה החידוש?](#)
- [ומה עם "אופק חדש", "האחר הוא אני", "הכלה", "גמישות פדגוגית" ו"התאמת מערכת החינוך למאה ה-21"?](#)
- [מהן התוצאות המצופות?](#)
- [מהם האתגרים העומדים בפנינו?](#)
- [מה מצופה ממנהלי בתי הספר?](#)
- [כיצד נדע שאנו מצליחים?](#)

מה בין למידה לבין למידה משמעותית?

¹ גיליון זה מבוסס על מסמך שהוכן במשרד החינוך בנושא למידה משמעותית

השאלות "מהי למידה? וכיצד מבטיחים למידה משמעותית?" מעסיקות אנשי חינוך והוראה מקדמת דנא.

בינינו לבין עצמנו : נסו להיזכר באירוע שבו חוויתם למידה משמעותית. מה יצר את תחושת המשמעות?

ויקטור פרנקל מגדיר **משמעות** כפשר, הסבר, וערך. לפי פרנקל, תחושת משמעות היא צורך קיומי לאדם². קרל רוג'רס³ בספרו "החופש ללמוד" הגדיר למידה משמעותית כלמידה חווייתית, ההפוכה מלמידת סרק, כמו: שינון עובדות שהלומד אינו מייחס להן חשיבות, או תרגול מיומנויות בלי שהלומד רואה צורך בהן. "לסוג זה של למידה [הלמידה המשמעותית]⁴ אופיינית "מעורבות אישית"; האדם כולו, על הכרתו וריגושו, שקוע בתהליך הלמידה... למידה כזו משנה את התנהגותו, את עמדותיו, ואולי גם את אישיותו של הלומד".

בינינו לבין עצמנו : דונו עם הצוות בהנחות אלה :

✓ ילדים הם סקרנים מטבעם

✓ כדי שתהיה הנעה ללמידה, ילדים זקוקים למטרות מאתגרות ועם זאת בנות-השגה

✓ הלמידה היא אומנם תהליך אישי, אבל היא מתרחשת תוך כדי התנסות עם הסביבה החומרים והסביבה האנושית

✓ למידה משמעותית מעודדת מיצוי פוטנציאל אישי, לצד התפתחות רגשית, רוחנית וערכית

✓ ילדים בונים ידע חדש או מבנים ידע קיים תוך שהם מסתמכים על הידע העכשווי שלהם

מה המשמעות החינוכית של כל אחת מהנחות אלה? ומהן ההשלכות שלהן על ההוראה והלמידה?

בינינו לבין עצמנו : מה דעתכם על הטענה כי למידה משמעותית היא מאמץ מתמיד של האדם לגלות עולמות רחוקים ולהבין את עולמנו? כיצד אתם מגדירים למידה משמעותית? מדוע?

למידה משמעותית היא תהליך אישי מושכל של הבניית ידע המתרחשת באופן עצמאי ובתוך אינטראקציה עם הסביבה. זו למידה הרלוונטית לחייהם של התלמידים והנוגעת במרב נימי נפשם תוך שהיא מערבת היבטים מגוונים של התנסויות שכליות, רגשיות, גופניות, אומנותיות, יצרניות ואחרות. למידה זו מזמנת פיתוח חשיבה; העמקה בנושאים שמעניינים את הלומדים ועונים לצורכיהם; התנסויות ופעילויות לבד ובצוות. למידה משמעותית מעודדת מצוינות ומיצוי פוטנציאל אישי לצד התפתחות רגשית, רוחנית וערכית.

הלמידה מתרחשת במרחבים שונים בבית הספר ומחוצה לו: בכיתה, בחצר ביה"ס, בקהילה, באתרים שונים ברחבי הארץ ובמרחב הדיגיטאלי.

מושאי הלמידה רבים ומגוונים וכוללים: ערכים, מושגים, מיומנויות, עקרונות, תהליכים, רעיונות. הלמידה מקיפה תכנים בתחום המורשת והתרבות הלאומית והעולמית ומיומנויות אורייניות, מדעיות וטכנולוגיות הנדרשות לתפקוד במאה ה-21.

בינינו לבין עצמנו : כיצד ניתן, לדעתכם, להפוך מושאי למידה אלה למשמעותיים לתלמידים?

² פרנקל, ו' (1997). הזעקה הלא-נשמעת למשמעות. הוצאת דביר

³ רוג'רס, ק' (1973). החופש ללמוד. הוצאת ספריית הפועלים

⁴ הערה של הכותבת

למידה משמעותית מושתתת על שלושה עקרונות עיקריים: **ערך** ללומד ולחברה, **מעורבות** הלומד והמלמד, **רלוונטיות** ללומד. למידה זו מזמנת ללומד חוויה רגשית וקוגניטיבית מעניינת ומאתגרת המאפשרת הן למידה עצמאית והן למידה בתוך אינטראקציה עם אחרים.

בינינו לבין עצמנו: מהי למידה בעלת ערך, לדעתכם?

ערך: הלמידה היא ערך והנלמד נתפס על ידי הלומד כמאתגר, כמעורר סקרנות, כבעל ערך ותורם לו ולחברה **בינינו לבין עצמנו:** עיינו בתכניות הלימודים ונסו לזהות בהן סוגיות ערכיות-מוסריות; סוגיות בעלות חשיבות ברמה הכללית והפרטנית, סוגיות שילדים יכולים לראותן חשובות ברמה האישית ומיומנויות בעלות חשיבות לחברה ולפרט.

מעורבות: הלומד פעיל בתהליך הלמידה, מפתח הבנה מעמיקה, מבנה את הידע וחש תחושת שייכות לכיתה/לבית הספר.

בינינו לבין עצמנו: האם אתם מזהים את רמת המעורבות שת התלמידים בלמידה? באילו דרכים?

מתקיים שיח מעצים בין מורים לתלמידים, הם מתחלפים לעיתים בתפקידים כלומדים ומלמדים ולעיתים מתפקדים יחד כשותפים לתהליך למידה שבו לכל אחד יש תפקיד ייחודי.

בינינו לבין עצמנו: האם יש בבית ספרכם מצבים שבהם מורים ותלמידים מתחלפים בתפקידים כמלמדים וכלומדים או מתפקדים יחד כלומדים?

רלוונטיות: הלמידה מותאמת למאפייני הלומד וצרכיו בעולם מתחדש ומשתנה, מסתמכת על ידע קיים ומתקשרת לתכנית הלימודים, לעולם המושגים, תחומי העניין והרגשות של הלומד.

בינינו לבין עצמנו: האם אתם יודעים מה מעסיק את תלמידים ומהם צורכיהם?

האם מורים יכולים לסייע לילדים לחשוף את הרלוונטיות של נושאים מתכנית הלימודים? כיצד?

למידה משמעותית מתקיימת כאשר שלושת הרכיבים מתקיימים בו-זמנית, אולם בכל אירוע הוראה-למידה עשויים להתקיים מצבים נוספים⁵. המצב הקיצוני הוא כאשר התלמיד אינו מזהה את החשיבות שבנלמד, הוא אינו מזהה את הקשר בין הנלמד לבין עולמו והוא חש אדישות, שעמום וחוסר עניין ומתפקד באופן סביל או נושר.

בינינו לבין עצמנו: כיצד ניתן למנוע את המצב הקיצוני שבו הלומד אינו רואה ערך בנלמד, אינו מעורב בלמידה ואינו מזהה את הרלוונטיות של הנלמד?
התוכלו להעריך כמה מהתלמידים בבית ספרכם חווים למידה משמעותית? באיזה חלק מזמן הלמידה הם חווים למידה משמעותית? מה, לדעתכם, יתרום להגדלת חלק זה?

מהן המטרות?

המטרות הן:

- א. לזמן חוויית למידה משמעותית כערך כשלעצמו
- ב. לפתח דמות לומד בעלת מאפיינים אלה:
  - בעל השקפת עולם ערכית הומניסטית; בעל ידע וערכים של מורשת ותרבות; מעורב בחיי ביה"ס והחברה ונכון לקבל על עצמו תפקידים ולמלאם באחריות ובמסירות;
  - בעל מכוונות עצמית המתאפיין בסקרנות ובהתעניינות אינטלקטואלית, עוסק בתחומי תוכן מרכזיים הנלמדים בבית הספר ובתחומי העניין הנוספים שלו, בעל מיומנויות ואוריינות בשפת אם, בשפה זרה, במדע, בטכנולוגיה ובמתמטיקה⁶ ומסוגל לבטא את עצמו באופן יצירתי;
  - בעל מודעות עצמית לתהליכי הלמידה שלו, יכול ליזום, להגדיר ולתכנן מטרות אישיות וחברתיות ולתרום למימושן, מכוון להצלחה;
  - מסוגל לאתר מידע וכלים הנדרשים לו ללמידה, מיומן בשיח במרחב הממשי ובמרחב התקשורתי של המאה ה-21, ומיומן בשימוש בשיטות יעילות לקבלת מידע ולהפצתו תוך שיפוט והערכת האמינות של מקורות המידע השונים.

בינינו לבין עצמנו: התוכלו לשרטט מסלול התפתחות של דמות לומד אחד החל מכניסתו לבית הספר ועד לסיום לימודיו בו?

מהן התוצאות המצופות?

5

ערך	מעורבות	רלוונטיות
+	+	+
+	+	-
+	-	-
-	-	-
וכן הלאה		

⁶ חוזר מנכ"ל תשס"ז/7(ב), כ"ד אדר א' תש"ס, 1 במרס 2000. http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc//s7bk3_1_8.htm
 חוזר מנכ"ל מיוחד כ', ארגון מערכת הלימודים בבית הספר העל יסודי, יוני 1996.
http://www.education.gov.il/kav_patuach/download/A1_1_c.PDF

- אנשים לומדים, יוצרים ופעילים המשתלבים היטב בחברה והתורמים לה
- חברת מופת המושתתת על ערכים הומניסטיים

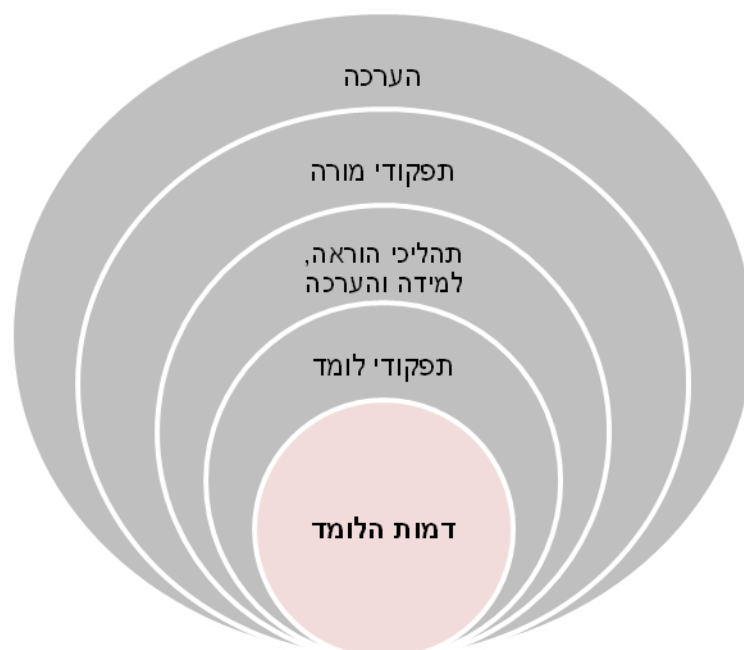
מה החידוש?

כיום ניתן למצוא מוסדות חינוך בכל שלבי הגיל שמדגימים הוראה ולמידה המקדמות למידה משמעותית.

בינינו לבין עצמנו : כיצד אתם מזמנים למידה משמעותית?

עם זאת התפיסה והיישום של למידה משמעותית לא קודמו עד כה באופן מערכתי ועקבי בכל מערכת החינוך. משרד החינוך פועל כיום להכשיר את הלבבות ולהיערך ליישום עקבי של למידה משמעותית בכלל המערכת. החידוש הוא בהיבטים אלה:

- גישה רב ממדית המשלבת בין מכוונות ללומד לבין מכוונות לחברה
- תכנית הלימודים
- הרחבת ההגדרה של הישגים כך שבנוסף להישגים המצופים על פי תכניות הלימודים נוספו גם תפקודי הלומד⁷ אותם שואפים לפתח
- הדגשת תהליכי ההוראה-הלמידה ושאיפה לזמן חוויית למידה מאתגרת ומצמיחה בנוסף לעמידה בהישגים המצופים
- הסביבה הלימודית
  - תפקודי מורה
  - הערכה

⁷ תפקודי לומד : התנהגות עצמאית של הלומד בתחומים שונים

א. גישה רב-ממדית

שלוש גישות עיקריות התפתחו בתולדות החינוך המודרני. כל גישה נגזרת מתפיסות ומהנחות יסוד בדבר טבע האדם, מהות הדעת והלמידה. לכל גישה השפעה על עיצוב תכנית הלימודים, על תהליכי ההוראה-למידה-הערכה ועל מקומם של המורה והלומד בהם.

הגישות הן :

1. **גישה ממוקדת חברה** : לפי גישה זו על מערכת החינוך להכשיר אנשים לתפקידים בחברה. החברה קובעת מהו הידע הנדרש לשם כך. המורה הוא "צינור" להעברת מסרים, ערכים, תכנים ומיומנויות שהחברה הגדירה כבעלי ערך. על התלמידים לקלוט את המידע ולרכוש את המיומנויות.
2. **גישה ממוקדת מורה** : לפי גישה זו המורה הוא בעל מומחיות בהוראה. הוא פועל כצרכן נבון המארגן את תכנית הלימודים, בוחר בדרכי הוראה ומעצב את ההוראה תוך התאמה לתפקודי התלמידים השונים במטרה להביא אותם להישגים סטנדרטיים.
3. **גישה ממוקדת לומד** : ההנחה היא שהדעת נבנית על ידי הלומד בתהליך פעיל של הבנייה. המורה נענה לסקרנות של התלמידים, לסגנונות למידתם ולהעדפותיהם ומעצב בהתאם לכך את תהליך הלמידה.

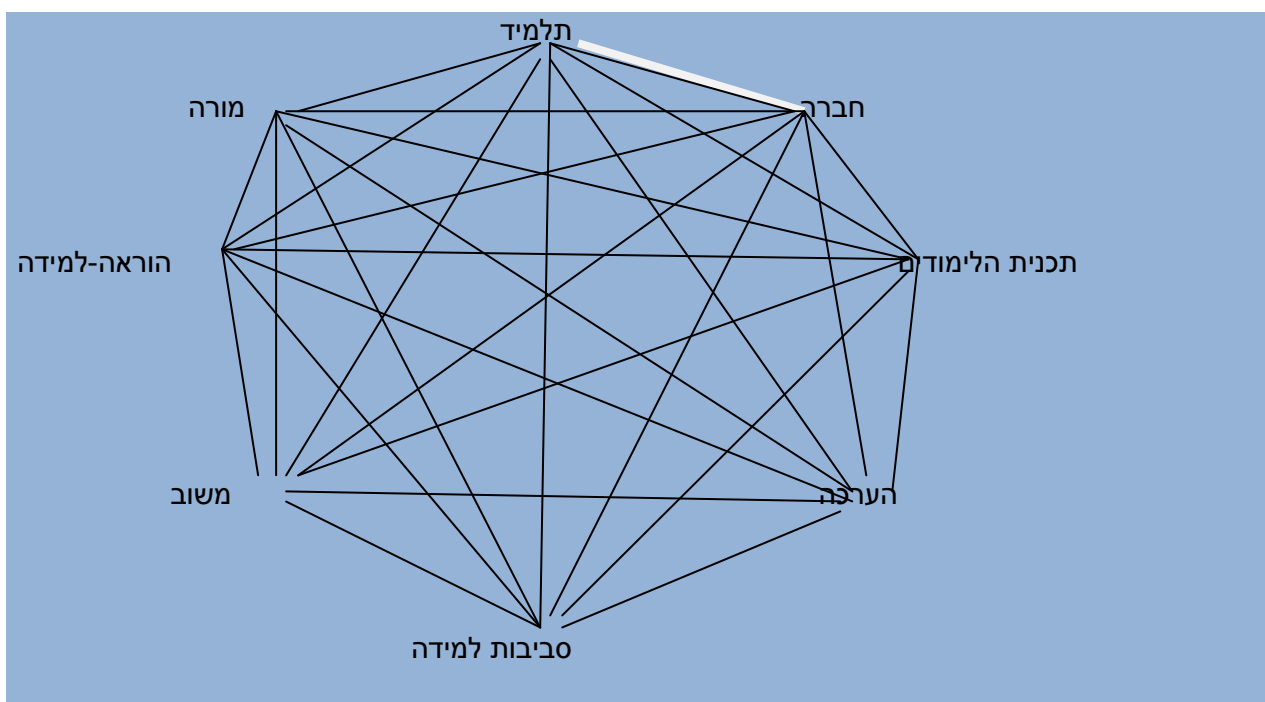
אנו מציעים גישה רביעית, גישה רב-ממדית :

4. **גישה רב-ממדית** : לפי גישה זו הלומד פעיל בהבניית הידע שלו הן באופן עצמאי והן בתוך יחסי גומלין חברתיים ; תכנית הלימודים מורכבת הן מבסיס ידע וערכים שהחברה מגדירה והן מנושאים המעניינים את הלומד ונותנים מענה לצרכיו. תפקיד המורה הוא לתווך להבנה, למשמעות ולוודא

שהלומד רואה את הערך והרלוונטיות של הנלמד. תהליך הלמידה הוא דינאמי ומתעצב תוך כדי התרחשותו והוא כולל שימוש בדרכי למידה שונות על פי הצורך⁸ ובדרכים שונות לייצוג הנלמד.⁹

בינינו לבין עצמנו : מהי הגישה השלטת בבית ספרכם? מדוע?

ניתן להציג את הגישה הרב-ממדית בתרשים כרשת מורכבת של קשרים :

בינינו לבין עצמנו : כיצד ניתן לתאר את הגישה השלטת בבית ספרכם?

ב. **תכנית הלימודים :**

תכניות הלימודים הממלכתיות משקפות ערכים, עקרונות, מושגים, תכנים, מיומנויות וכשירויות שבית הספר מנחיל לתלמידיו, כמו גם את ההישגים הנדרשים בתחומים השונים. תכניות אלה מהוות בסיס ללמידה מתמשכת ולשימוש מושכל בידע שנרכש.

⁷ כגון : למידת חקר, דיון, בחירה, למידה שיתופית, פתרון בעיות, למידה מטעויות ומהצלחות, מטלות ביצוע, למידה תחומית ובין תחומית, ביצוע תפקיד, משחק, תצפית, למידה במבנים חברתיים מגוונים, פעילות במרחבי למידה מגוונים, למידה ממפגש עם "אחרים", מרתונים, למידה עם מנחה/מנטור, מסגרות עבודה, תנועות הנוער ומסגרות חברתיות אחרות.

⁹ כגון : פורטפוליו-תלקיט, המחזה, משחק תפקידים, נאום, משפט מבוים, פרוטציה, דגם, טקסט כתוב (תשובה, סיפור, לוח קיר), תוצרים דיגיטליים (מצגת, סרטון, בלוג, אתר, עיתון מקוון, צילום), ייצוג גראפי (תרשים, מפת מושגים, ציור, כרזה, תערוכה), נושא אישי, עבודת חקר, פרויקט עיוני, פרויקט טכנולוגי, פרויקט חברתי – תרומה לחברה.

בנוסף לתכניות הלימודים הרשמיות חשוב לזמן ללומדים עיסוק בסוגיות אקטואליות ובדילמות בעלות ערך לחברה ולפרט הנובעות מהתרחשויות בסביבת בית הספר, בארץ ובעולם. נושאים אלה ניתן לשאוב מהתלמידים, מסגל בית הספר וממקורות מידע כתובים ואלקטרוניים אליהם ייחשפו הלומדים.

מוצע לארגן את התכנים במבנים שונים על פי מטרות הלמידה שנקבעו: לפי תחומי הדעת; לפי אשכולות נושאיים המאפשרים הצגת תמונת עולם מורכבת ועשירה והבנת זיקות ויחסי גומלין בין תחומיים; לפי יסוד מארגן המאפשר חיזוק והעמקה של תחום מסוים במיומנויות יסוד, בתהליכים, בערכים ועוד.

רצוי למקד את הלמידה באופן שיאפשר צמצום מספר המקצועות והנושאים הנלמדים בו-זמנית, ולארגן את תכניות הלימודים סביב חומר גרעיני ומעגלי הרחבה והעמקה המאפשרים לתלמידים בחירה לפי עניין אישי.

בינינו לבין עצמנו: התוכלו לתאר באמצעות תרשים את מבנה תכנית הלימודים בבית ספרכם?

ג. הישגים:

הרחבת ההגדרה של הישגים כך שבנוסף להישגים המצופים על פי תכניות הלימודים יתווספו גם תפקודי הלומד אותם שואפים לפתח.

את תפקודי הלומד המצופים ניתן לחלק לשישה תחומים מרכזיים¹⁰:

1. **שכלי (קוגניטיבי)** - חשיבה: החשיבה היא תנאי ללמידה משמעותית, ליכולתם של הלומדים להפוך מידע לידע פעיל שניתן ליישמו במצבים חדשים; יכולתם לקיים פעילויות חשיבה כגון הוצאת עיקר מטפל, ארגון ומיפוי מידע חיפוש סיבות לתופעות, תהליכים המהווים אבני בניין לאסטרטגיות חשיבה: שאלת שאלות, השוואה, השערה, הסקה, זיהוי רכיבים וקשרים, מיון, העלאת מגוון נקודות מבט וכו'. אסטרטגיות החשיבה השונות הן אבני הבניין של תהליכי חשיבה מקיפים ורבי שלבים כגון קבלת החלטות, פתרון בעיות וחקר ובאים לידי ביטוי החשיבה ביקורתית, חשיבה יצירתית וחשיבה מדעית.

בינינו לבין עצמנו: האם יש לכם תכנית בית ספרית רב שנתית לקידום התפקודים בתחום הקוגניטיבי? האם אתם מקימים מעקב אחר התקדמות התלמידים בתחום הקוגניטיבי? באיזה דרכים?

2. **מטה-קוגניטיבי** - "חשיבה על חשיבה". יכולתם של הלומדים להיות מודעים למהלכי החשיבה שהם מקיימים, לשחזר אותם, לדון בהם באופן מפורש, לבקר אותם, ולבחור בחירה מודעת ומושכלת באסטרטגיות למידה וחשיבה העשויים לשפר את תהליכי למידה שלהם ואת יכולת ההעברה (transfer) לנושאים, לתחומי דעת אחרים ולחיי היום-יום

3. **ניהול הלמידה** - יכולתם של הלומדים לעצב את הסביבה הלימודית בהתאם לצורכיהם בביצוע המשימה, כגון: הצבת יעדים, קביעת לוח זמנים, תכנון וניהול זמן הלמידה וניצול יעיל של זמן זה, ארגון הסביבה הלימודית בהתאם לצורכיהם, בקרה עצמית, עמידה באתגרים, בחירה ועוד.

¹⁰ 5 התחומים הראשוניים הם על פי בירנבוים, מ'. בירנבוים, מ', יועד, צ', כץ, ש' וקמרון, ה'. (2004). בהבניה מתמדת סביבה לפיתוח מקצועי של מורים בנושא תרבות הל"ה המטפחת הכוונה עצמית בלמידה. ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך יסודי. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, בית הספר לחינוך

4. **תוך אישי** - יכולתם של הלומדים להכיר את עצמם ולפעול על בסיס ידע זה תוך מודעות להלכי רוח פנימיים, כוונות, מניעים ומשאלות. בתחום התוך אישי נכללים תפקודים כגון: ויסות ומשמעת עצמית, הנעה פנימית, תחושת מסוגלות עצמית, נטילת אחריות, נקיטת יוזמה, התמדה, הצבת יעדים, קבלת החלטות ועוד.

5. **בין-אישי** - יכולתם של הלומדים להבחין במצבי רוח, בכוונות, במניעים וברגשות של אנשים אחרים ולהגיב אליהם. בתחום הבין אישי נכללים תפקודים כגון: ניהול שיח מכבד ומקדם, עבודה בצוות, שיתוף פעולה, למידת עמיתים, קבלת משוב ומתן משוב, השתלבות חברתית, מעורבות חברתית ותרומה לחברה, ניהול קונפליקטים ויצירת הסכמות, אמפתיה לזולת, פתיחות, סובלנות כלפי השונות ברגשות, בצרכים, בדעות ובתרבות; ויתור, יצירת הסכמות, כבוד, נתינה לזולת, לחברה ולסביבה ועוד.

6. **חושי-תנועת** – יכולתם של הלומדים להשתמש בשפת הגוף כולו כדי להביע רעיונות ורגשות. בתחום זה נכללים תפקודים כמו: קואורדינציה, שיווי משקל, יציבה, זריזות, כוח, גמישות, מהירות, מישוש, רגישות תחושתית, רגישות אסתטית, התמצאות במרחב, ייצוג למידה באמצעות תנועה, צליל, צבע וצורה ועוד.

בינינו לבין עצמנו: לאיזה כלים, לדעתכם, זקוקים המורים כדי למפות את תפקודי התלמידים ולפתח תכונות התערבות מתאימות לקידומם?

ד. **תהליך הלמידה**: בנוסף להישגים המצופים מודגש תהליך הלמידה, והשאיפה היא לזמן חוויית למידה מאתגרת ומצמיחה.

במערכת החינוך מתעצבות עמדות התלמידים כלפי למידה וכלפי השכלה ומונחים היסודות ללמידה לאורך החיים ולתפקוד מיטבי בחברה. מערכת החינוך מבקשת, מחד גיסא, לא רק להכשיר את הילד ל"חיים", אלא היא מבקשת גם **להעניק לתלמידים תחושת צמיחה ומימוש אישיים, גילוי ומענה לסקרנותם**. מאידך גיסא מערכת החינוך פועלת בעולם דינאמי המשתנה בקצב מהיר בכל תחומי החיים. תקופתנו המכונה "עידן המידע", מאופיינת בעומס ובהצפה של מידע ובהתפתחויות טכנולוגיות רבות, ביניהן מהפיכת התקשוב. גירויים רבים מגיעים אל התלמידים ומייצרים רמה גבוהה של עוררות וקושי להתמקד בדבר אחד לאורך זמן. מצב זה מקשה על תהליך חינוכי מובנה ושיטתי. העולם הדיגיטאלי והמקוון מביא גם שינוי דרמטי במבנה ההיררכי של מקור הידע ובנגישות למידע המשפיעים על הלומד, על המורה, על תכנית הלימודים, על תהליכי ההוראה-למידה ועל הסביבה הלימודית.

כל אלה מחייבים חינוך שהוא רלוונטי לצורכי הלומד והחברה, למידה משמעותית המערבת את הלומד והמלמד, מגבירה עניין והנעה ויוצרת תהליך מעצים ומהנה ללומד ולמלמד.

בינינו לבין עצמנו: האם המורים בבית ספרכם חשים משמעות בעבודתם? האם למורים בבית ספרכם יש הידע והמיומנויות הדרושים לפיתוח תפקודי הלומד ולקיום תהליכי הלמידה המתוארים?

ה. **סביבה לימודית**

"סביבה לימודית" מתייחסת למרחבי הלמידה בתוך בית הספר ומחוץ לבית הספר, למרחב הממשי והווירטואלי, לסביבה האנושית והחומרית, לאקלים החינוכי, ליחסים בין השותפים ללמידה ולהיבטים הארגוניים: ארגון זמן, ארגון לומדים וארגון צוות. דומה כי יש מודעות גבוהה לחשיבותה של סביבה לימודית מוגנת ובטוחה, אולם חשיבות מיוחדת נודעת למודעות אנשי החינוך לכך שהסביבה הלימודית שבה מתקיים המפגש בין המורה לתלמידיו ובינם לבין חומרי הלמידה, מהווה צומת שבו יכולה לפרוח למידה משמעותית.

בינינו לבין עצמנו: הציעו עקרונות לסביבה לימודית חומרית ואנושית המקדמת למידה משמעותית

יש הכרח באקלים רגשי חיובי וסביבה המאפשרים יוזמות ופרשנות אישית גם למורים וגם לתלמידים, אוטונומיה בהתאמת התהליכים לצורכי הלומדים, הערכה להשקעה האישית והקבוצתית, יחוס חשיבות גם לתהליכים וגם לתוצרים.

1. תפקודי מורה

בנוסף לידע ולמיומנויות המסורתיות מהמורה מצופה:

- לתרום להפיכת בית הספר והכיתה לסביבת למידה נעימה, מהנה, מוגנת המאפשרת ביטוי אישי, מעודדת הצלחות ומיצוי כישורונות תוך למידה משמעותית;
- לשלב את הסביבה מחוץ לכיתה במערך הלימודים והפעילות החינוכית;
- לארגן את תוכני הלמידה במבנים תחומיים ובין-תחומיים על בסיס תכנית הלימודים, צורכי התלמידים והעניין שלהם. לקשר בין הנלמד ומטלות הלמידה לבין חיי היום-יום של התלמיד, צרכיו האישיים ומטרותיו;
- להתאים את ההוראה לסגנונות הלמידה של התלמידים ולהעדפותיהם תוך הכרה בשונות האישית והתרבותית והשלב ההתפתחותי והתפקודי¹¹.

בינינו לבין עצמנו: מהם ההתנסויות ותוצרי הלמידה הנפוצים בבית ספרים?

- להקנות אסטרטגיות; מיומנויות למידה ותפקודי לומד ולזמן מצבים ליישומן⁷; לפתח הרגלים ללמידה שיתופית ועצמאית; לייעץ ולהדריך את התלמידים בקשר למקורות מידע ולשימוש מושכל בהם; לאמן בהצבת יעדים לימודיים וחברתיים והשגתם; לעודד רעיונות ויוזמות של תלמידים; לטפח תחושות מסוגלות עצמית חיובית על ידי זימון אתגרים ברי השגה, חוויות הצלחה ולמידה מהן; לסייע בהתמודדות עם כישלון באמצעות שיח תומך והגדרת יעדים חדשים
- להנחות שיח רפלקטיבי על בחירה ועל תהליכי למידה; לתת משוב מקדם באמצעות כלי הערכה מגוונים וסיוע לתלמידים בקיום הערכה עצמית
- לפתח מיומנויות שיח ודיון בנושאים רלוונטיים ומשמעותיים לתלמידים בהתייחס לתוכני הלמידה, לדילמות בעלות משמעות ערכית ולסוגיות בנושאי חברה וסביבה
- לקיים שיחות אישיות עם התלמיד על חווית הלמידה שלו, על תחושותיו ועל צרכיו; לתווך להבנה, לערך ולרלוונטיות, לוויסות רגשות והתנהגויות תוך גילוי רגישות, אמפתיה והכלה

בינינו לבין עצמנו: מורים מיומנים יותר בתיווך להבנה במיוחד של טקסטים. כיצד, לדעתכם ניתן לתווך ערך ורלוונטיות?

- לטפח אקלים ערכי חינוכי המאפשר לתלמידים התמודדות עם מורכבויות ועם מציאות רווית מתחים וקונפליקטים; לעודד ערנות לדינאמיקה המתרחשת במערכת החברתית, להכרת החוקים והנורמות כדי לאפשר השתלבות במערכת החברתית, לפתח אמון בה ותחושת שייכות; לזמן התנסויות במילוי תפקידים ועידוד לאחריות אישית.

8 לפי הפסיכולוגיה ההתפתחותית, ילדים עוברים שלבים בהתפתחותם הקוגניטיבית, המוסרית והחברתית. רק בסביבות גיל שתיים עשרה הם מגיעים לשלב החשיבה הפורמאלית, המופשטת. לכן הלמידה של מושגים מתפתחת מן המוחשי אל המופשט. לפי Shaul בלמידה מורכבת, משמעותית, בכל פעם שהלומד מתמודד עם בעיה חדשה, הוא עובר, בנוסף לשלבים ההתפתחותיים, דרך דרגות, פזות, החל ממצב של כמעט בורות בנושא הנלמד ועד לרכישת מומחיות בו (Shaul, T.J. 1990. Phases of Meaningful Learning. *Review of Educational Research*, Winter 1990, vol. 60, no. 4. Pp. 531-547. כמו כן יש שונות בין אישית בסגנונות הלמידה ובדרכי הלמידה של אנשים. כל אלה מחייבים התאמה ותיווך מצד המורה והצגה הדרגתית של חומרי הלמידה בהתאם לרמת ההתפתחות של התלמיד, לדרגה שבה הוא נמצא בתהליך הלמידה ולמאפייני השונות הבין אישית.

בינינו לבין עצמנו: יש הטוענים שמהמורה נדרש להיות "סופרמן" וכי דרישות אלה מוגזמות. האומנם? האם תוכלו לדרג את התפקודים הנדרשים מהמורה בסדר חשיבות יורד?¹²

נסו למפות בעזרת הפירוט שלפניכם את הידע והמיומנויות שיש למורים בבית ספרכם כדי לקדם למידה משמעותית.

ז. הערכה

בעוד שההערכה המסורתית מדגישה את מדידת ההישגים הסטנדרטיים בתחומי הדעת, מחקרים מראים כי הערכה לשם למידה היא אחת הדרכים החשובות ביותר לקידום למידה משמעותית ולהעלאת רמת ההישגים של הלומד.¹³

על תהליך ההערכה להיות תהליך מעצב, דינאמי, גמיש ומתמשך, משתף ומערב את התלמיד, מספק הזדמנויות למידה משמעותיות ומאפשר לתלמיד להציג באופן פעיל את הידע שלו ואת יכולותיו.¹³ על הערכה לשם למידה להיות רלוונטית בכך שהיא מספקת למורה ולתלמיד מידע לגבי ההתקדמות בהשגת יעדי הלמידה, מאפשרת זיהוי צרכיו ההתפתחותיים, העדפותיו, נטיותיו, יכולותיו וקשייו של הלומד שישמשו בסיס לבניית תכנית למידה מתאימה בשיתוף עמו. כמו כן עליה להיות בעלת ערך בכך שהיא מאפשרת הפקת משוב איכותי, מבנה ומעצים.

על ההערכה להשתלב בתהליכי הלמידה ולתרום לקידום למידה משמעותית, להתייחס לכל תחומי הלמידה והפעילות החינוכית, כגון: איכות הלמידה, תפקודי הלומד, תהליכי הלמידה, סביבת הלמידה, האקלים החינוכי, תפקודי המורה ותהליכי ההוראה. ההערכה יכולה להתייחס ללומד בודד, אך יכולה גם להעריך הישגים באמצעות פרויקטים משותפים לקבוצת לומדים, ואת תרומתו של כל יחיד לקבוצה.

בינינו לבין עצמנו: האם תרצו לשנות את תהליכי ההערכה בבית ספרכם?מה תשנו? מדוע?

ומה עם "אופק חדש", הערכת מורים, "גמישות פדגוגית", "התאמת מערכת החינוך למאה ה-21", "האחר הוא אני", "דורנר", "יעד הכלה"?

א. "אופק חדש" – "אופק חדש" זו הרפורמה שבוצעה במערכת החינוך במשך חמש השנים האחרונות. רפורמה זו שינתה את מבנה משרת המורה כך שבנוסף לשעות ההוראה בכיתה הוגדרו גם יחידות זמן להוראה פרטנית ולמשימות שונות בעבודת המורה, כמו: ישיבות צוות, קבלת הדרכה, הכנת חומרי למידה. בנוסף לכך נקבע מסלול להתפתחות מקצועית של עובדי ההוראה ותהליכים להערכת עבודתם.

ב. גמישות פדגוגית - גמישות פדגוגית זו האפשרות הניתנת למוסדות חינוך לקבל החלטות ולפעול באופן עצמאי בסוגיות כמו: תכנית לימודים, ארגון זמן, ארגון לומדים, שיטות ודרכי חינוך, הוראה, למידה והערכה, משאבי כוח ההוראה ומקצועיותו.

כך רפורמת "אופק חדש" וגמישות פדגוגית הן אמצעי מדיניות לקידום מערכת החינוך בכלל ולמידה משמעותית בפרט.

ג. התאמת מערכת החינוך למאה ה-21- מהלך המשלב את הטכנולוגיה הדיגיטלית במערכת החינוך במטרה לשרת את תהליכי ההוראה-למידה מצד אחד, ולפתח מיומנויות למידה נדרשות במאה ה-21 מהצד האחר. מהלך זה מהווה נדבך בתוך הראייה המקיפה והמערכתית של קידום למידה משמעותית במערכת החינוך.

¹² Assessment Reform Group, 2002 http://assessmentreformgroup.files.wordpress.com/2012/01/10principles_english.pdf.

¹³ ליון, ת' וחורין, טיפוח מודעות לתהליכי למידה של תלמידי כיתה ג' באמצעות פורטפוליו "מציג", הלכה ומעשה גיליון 13, תשנ"ח, 1998. ירושלים: משרד החינוך. המזכירות הפדגוגית.

ד. **"האחר הוא אני"** זו תפישה ערכית-הומניסטית שלאורה מבקשת מערכת החינוך לחנך את תלמידיה.

בינינו לבין עצמנו: צבי לם אמר כי הוראה היא חינוך באמצעות הדעת¹⁴. כיצד, לדעתכם, ניתן לחנך למימוש הערך של "האחר הוא אני" באמצעות תכנית הלימודים ותהליכי למידה משמעותיים?

ה. **"דורנר"** – הכוונה ליישום דו"ח דורנר. הד"וח נקרא על שם שופטת שעמדה בראש ועדה ציבורית לבחינת מערכת החינוך המיוחד בישראל. הוועדה קבעה שני עקרונות מרכזיים: העיקרון הראשון עוסק במתן אפשרות להורים לבחור את המסגרת חינוכית המתאימה עבור ילדם. העיקרון השני הינו "התקציב הולך אחרי הילד"¹⁵.

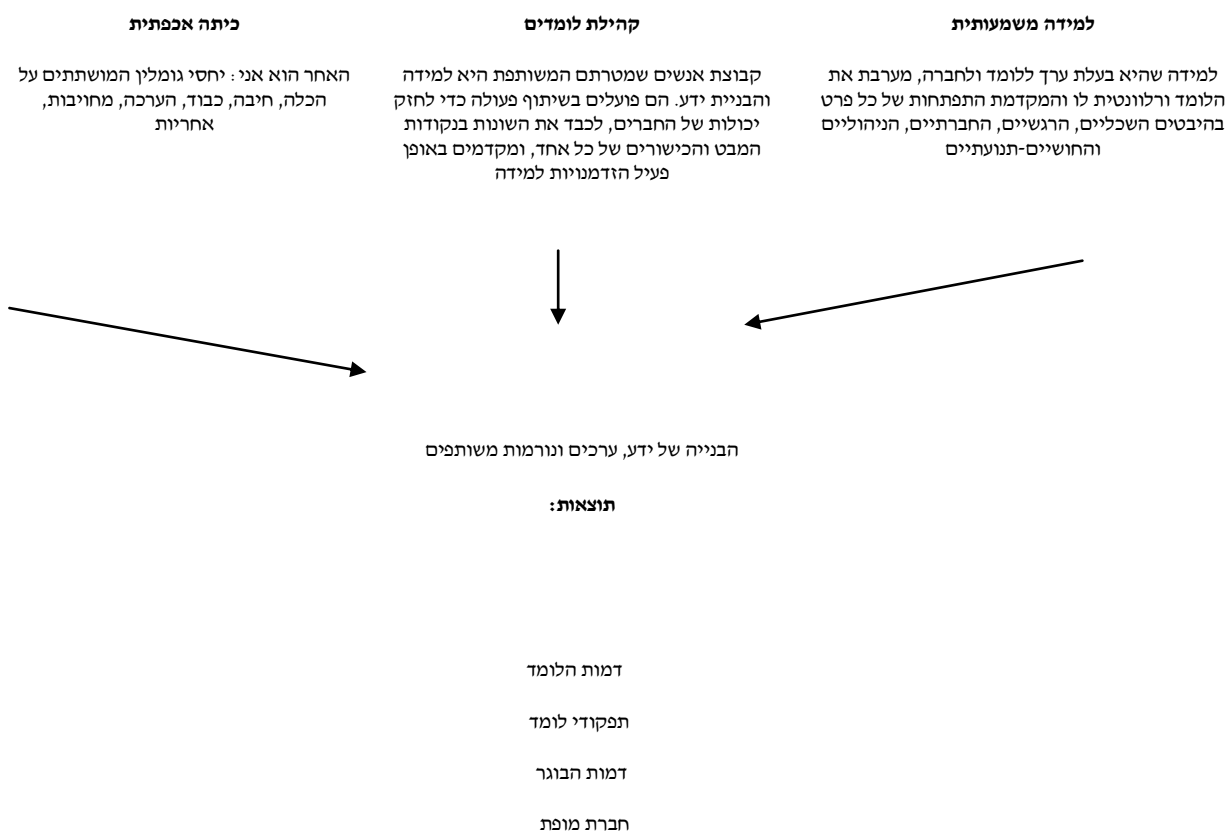
ו. **הכלה** – זו מדיניות מערכת החינוך המכוונת להרחיב את היכולת של מוסדות החינוך לקדם תלמידים מתקשים ובעלי לקויות למידה והתנהגות ולצמצם את מספר התלמידים המופנים לוועדות עפ"י חוק (ועדות שילוב, ועדות השמה).

בינינו לבין עצמנו: האם ניתן לממש "הכלה" ללא מימוש הערך "האחר הוא אני"? מדוע?

זימון למידה משמעותית יכול לסייע במתן מענה לכל התלמידים ועל ידי כך לממש את מדיניות ההכלה ואף לסייע בשילוב מוצלח של תלמידים בעלי צרכים ייחודיים.

בינינו לבין עצמנו: התוכלו להציע תרשים המציג את הקשרים בין המהלכים השונים?

אנו מציעים לראות את הקשרים בין המהלכים השונים כך:

מאפשרים: "אופק חדש", ניהול עצמי, גמישות פדגוגית, התאמת מערכת החינוך למאה ה-21

¹⁴ לם, צ, (2000). לחץ והתנגדות בחינוך, מאמרים ושיחות, עורך: יורם הרפז. ספריית פועלים

¹⁵ הוועדה הציבורית לבחינת מערכת החינוך המיוחד בישראל, ירושלים, טבת תשס"ט –ינואר 2009

מהם האתגרים העומדים בפנינו?

אחת השאלות הנשאלות היא כיצד ניתן גם לשמר הישגים אקדמיים וגם להבטיח תהליכי למידה משמעותית ופיתוח תפקודי הלומד בתחומים השונים?

כתשובה לשאלה זו נציג כאן ממצאים עיקריים בשני תחומים: א. תפקודי הלומד ב. מעורבות לומדים בלמידה.

א. **תפקודיה לומד: בסקירה** שערכו Payton ואחרים המציגה שלוש סקירות נרחבות על 317 מחקרים שהעריכו השפעה של תכניות רגשיות חברתיות על ילדים בגילי 14 עד 14, היו מעורבים 324,303 תלמידים. התכניות בוצעו על ידי צוותי בתי הספר במהלך הלימודים השוטף באופן אפקטיבי כחלק משגרת העשייה החינוכית.

המחקרים מדווחים כי למידה חברתית ורגשית היא תהליך שבאמצעותו ילדים רוכשים ידע, גישה ומיומנויות המאפשרים להם להרגיע את עצמם בעת כעס, לטפח חברות, לתרום באופן פורה לקהילתם, מודעות עצמית, זיהוי רגשותיהם וניהול רגשות, הצבת יעדים חיוביים והשגתם, ביטוי אכפתיות כלפי אחרים והתחשבות בהם, יצירת יחסים חיוביים וטיפוחם, קבלת החלטות אחראיות, ניהול מצבים בין אישיים באופן אפקטיבי.

בינינו לבין עצמנו: השוו בין רשימה זו לתפקודי לומד מצופים שצוינו בעמוד 8.

נמצא כי תכניות רגשיות חברתיות שיפרו את הקשר לבית הספר, את ההתנהגות החברתית החיובית ואת ההישגים האקדמיים. הן גם צמצמו קשיי התנהגות שתי תלמידים וקשיים רגשיים. בנוסף לכך ההישגים האקדמיים של התלמידים שהשתתפו בתכניות עלו ב-11 – 17 נקודות במקצועות השונים באוכלוסיות שונות, כאלה שבסיכון וכאלה שאינן בסיכון. התכניות היו אפקטיביות במיוחד לתלמידים בגיל החינוך היסודי¹⁶.

ב. **מעורבות לומדים בלמידה:** מעורבות היא אחת משלושת היסודות המרכיבים למידה משמעותית. ההנחה היא כי בשיטות למידה פעילה כמו למידה שיתופית מתאפשרת מעורבות רבה יותר של לומדים בהשוואה למצב בשיטות מסורתיות יותר. Barron ו-Darling-Hammond מדווחות כי בשיטות למידה שיתופית - כמו למידה מבוססת פרויקטים, למידה מבוססת פתרון בעיות, למידה מבוססת עיצוב תוצר ולמידה שיתופית בקבוצות קטנות - לא נפגעו ההישגים המסורתיים של התלמידים, ולהיפך ביכולת ליישם את הנלמד בפתרון בעיות במצבים חדשים, בחשיבה ביקורתית, בתחושת מסוגלות עצמית לימודית ובהיבטים חברתיים-התנהגותיים היו הישגים גבוהים יותר לעומת קבוצות הביקורת. המשתנה של מעורבות בלמידה נמצא כבעל השפעה מובהקת וגבוהה יותר ממשתנים כמו רקע אישי של התלמיד והישגיו הלימודיים הקודמים¹⁷.

¹⁶Payton, J. W., Weissberg, R. P., Durlak, J.A., Dymnicki, A.B., Taylor, R.D., Schellinger, K.B., & Pachan, M. 2008, CASEL. **Positive impact of social and emotional learning for kindergarten to eighth-grade students: Findings from three scientific reviews.** University of Illinois and Loyola University, Chicago.

¹⁷Barron, B., and Darling- Hammond, L. 2010. What works in education: Studies Show Deep Understanding Drives from Collaborative Methods. Powerful Learning: Edutopia. <http://www.Edutopia.org/inquiry-project-leaning-research>

למרות ממצאי המחקר המבטיחים, חוזרים החוקרים ומדגישים כי באמצעות שינוי שיטות ללא שינוי בגישות, בידע ובמיומנויות של המורים, לא ניתן להגיע להישגים אלה. מורים זקוקים לזמן ולקהילה מקצועית כדי ליזום, לתכנן, לפתח, לארגן ולהפעיל תהליכים המזמנים לתלמידים למידה משמעותית.¹⁸

מה תפקיד מנהל בית ספר?

באחריות מנהל בית הספר כמנהיג התהליך בבית ספרו ליצור תנאים המאפשרים למידה משמעותית, צמיחה והתפתחות של הצוות החינוכי והלומדים.

תפקידו העיקריים לקידום למידה משמעותית הם:

1. לטפח אקלים בית ספרי המאפשר למורים וללומדים חקירה, התנסות אישית וקבוצתית ולמידה מטעויות ומהצלחות.
  2. לנהל דיאלוג מתמשך עם הצוות ועם שותפי התפקיד הרלוונטיים ובכלל זה ההורים על אודות למידה משמעותית ועל אודות הדרכים לקידומה ולקידום תפקודי הלומדים בהיבט השונים.
  3. להבנות ולהנחיל תהליכי למידה-הוראה המבטאים מחויבות ואחריות לקידום למידה משמעותית והישגי הלומדים באמצעות שיח חינוכי מתפתח עם הצוות החינוכי, הלומדים והקהילה.
  4. להעמיד לרשות המורים מרחבי גמישות פדגוגית המאפשרים למידה משמעותית.
  5. לבסס את תכנית הפעילות הבית ספרית לקידום למידה משמעותית על נתונים.
- מוצע בזאת לקיים איסוף נתונים שוטף על מרכיבי הלמידה המשמעותית בבית הספר: **ערך, מעורבות ורלוונטיות**, כנקודת מוצא לשיפור מתמיד. הנתונים יכולים להתקבל באמצעות תצפיות בתהליכי ההוראה-למידה ותפקודי לומדים, באמצעות ראיונות עם תלמידים ומורים ובאמצעות ניתוח תוצרי תלמידים והישגיהם.

כיצד נדע שאנו מצליחים?

בית הספר יבדוק את עצמו בהתייחס להיבטים אלה:

הישגים : חוויית למידה מעצימה, מאתגרת ומספקת

הישגי לומדים ותפקודי לומדים

הכלה של תלמידים שונים צרכים והתמדתם בבית הספר

חברת מופת המתנהלת על פי הערך "האחר הוא אני"

נסכם בציטוט מתוך המשנה סדר נזיקין, מסכת אבות: הלומד על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד; והלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות.

מקורות

משנה, סדר נזיקין, מסכת אבות
פרנקל, ו' (1997). הזעקה הלא-נשמעת למשמעות. הוצאת דביר
רוג'רס, ק'. (1973). החופש ללמוד. הוצאת ספריית הפועלים

חוזר מנכ"ל תשס"ז(ב), כ"ד אדר א' תש"ס, 1 במרס 2000.

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc//s7bk3_1_8.htm

חוזר מנכ"ל מיוחד כ', ארגון מערכת הלימודים בבית הספר העל יסודי, יוני 1996.
חוזר מנכ"ל, מבחנים פנימיים כחלק מהערכה על פני הרצף החינוכי, אוגוסט 2012.

http://www.education.gov.il/kav_patuach/download/A1_1_c.PDF

הוועדה הציבורית לבחינת מערכת החינוך המיוחד בישראל, ירושלים, טבת תשס"ט –ינואר 2009

http://assessmentreformgroup.files.wordpress.com/2012/01/10principles_english.pdf.2002

¹ לוי, ת' וחורין. (1998). טיפוח מודעות לתהליכי למידה של תלמידי כיתה ג' באמצעות פורטפוליו "מציגי", הלכה ומעשה גיליון 13, תשנ"ח, 1998. ירושלים: משרד החינוך. המזכירות הפדגוגית.

Barron, B., and Darling- Hammond, L. (2010). What works in education: Studies Show Deep Understanding Drives Powerful from Collaborative Methods. Edutopia. <http://www.Edutopia.org/inquiry-project-leaning-research-Learning>:

Payton, J. W., Weissberg, R. P., Durlak, J.A., Dymnicki, A.B., Taylor, R.D., Schellinger, K.B., & Pachan, M.(2008). CASEL. **Positive impact of social and emotional learning for kindergarten to eighth-grade students: Findings from three scientific reviews.** University of Illinois and Loyola University, Chicago..

Shaul, T.J. 1990. Phases of Meaningful Learning. *Review of Educational Research, Winter 1990, vol. 60, no. 4. Pp. 531-547*

כתיבה: מלכה וידיסלבסקי

קראה והעירה: כדן קרלמן